

Перший Вселенський Собор (325–2025): до 1700-річчя канонічного утвердження істини віри в єдиносущного Сина Божого

Професор, єпископ Віктор Бедь

Вступ: у світлі благодатної пам'яті

У 2025 році Свята Христова Церква з вдячністю і благоговінням відзначає 1700-річчя Першого Вселенського Собору, скликаного в місті Нікеї (Мала Азія, на сьогодні - Ізник, Туреччина) — події, що стала джерелом істинного соборного свідчення віри, духовної єдності та богословської зрілості християнського світу.

Урочисте відкриття Собору відбулося 20 травня 325 року, а його засідання тривали до кінця червня. Скликаний за ініціативи святого рівноапостольного імператора Костянтина Великого (бл. 272 — 337), римського імператора, що правив об'єднаною Римською імперією у першій половині IV століття, Собор став історичною віхою, яка заклала підвалини догматичної, канонічної та еклезіологічної самосвідомості Вселенської Церкви. Його рішення, передусім проголошення істини про єдиносущність Сина Божого Отцю, визначили вектор розвитку православного богослов'я на століття вперед.

«Я й Отець — Ми одне» (Ів. 10:30) — ці слова Господа Ісуса Христа стали духовною опорою і богословською основою для сповідання істинної віри, що була захищена і утверджена на Нікейському Соборі.

Історичний контекст: аріанська ересь і виклик для Церкви

На початку IV століття Христова Церква постала перед надзвичайно небезпечною ерессю, яка загрожувала самій основі християнського віровчення — вченню про Божественну природу Спасителя. Пресвітер Арій із Александрії проповідував ересь, яку Кафолічна Церква визначила як хибне вчення, що суперечить вченню апостолів, згідно з яким Ісус Христос не є співвічним і єдиносущним Отцеві, а лише «вище створіння», сотворене у часі.

Цей Собор зібрав 318 святителів і богословів з усіх куточків тодішнього християнського світу. Вони одностайно засудили аріанську ересь як несумісну

з апостольською вірою та проголосили Символ віри, який донині визнається у своїй нікео-церковній частині всією Православною Церквою.

Одним з найвидатніших захисників православної істини на цьому Соборі та в наступні десятиліття став святий Афанасій Великий (бл. 296–373), архієпископ Александрійський, який, перебуваючи ще в сані диякона, брав участь у засіданнях Нікейського Собору.

Його глибоке сповідання віри відображено у знаменитих словах:

«Не так нам здається, але так вірить Кафолічна Церква».

Роль імператора Костянтина Великого

Святий рівноапостольний імператор Костянтин Великий, правитель єдиної Римської імперії, глибоко усвідомлював як духовну, так і політичну загрозу, що постала перед християнським світом у зв'язку з поширенням аріанської єресі. Тому саме з його ініціативи й за його сприяння було скликано Перший Вселенський Собор у Нікеї в 325 році.

Імператор забезпечив усі матеріальні умови для прибуття та перебування єпископів: подорожні витрати, безпеку, житло, засоби для ведення засідань. Він особисто був присутній на урочистому відкритті Собору, звернувшись до учасників з промовою про важливість церковного миру, але не втручався у перебіг богословських дебатів, надаючи це повноваженням соборного духовенства.

«Тож віддіайте кесареве - кесареві, а Богові - Боже» (Мт. 22:21) — ці євангельські слова немов стали провідною засадою поведінки Костянтина у стосунках з Церквою.

Імператор визнавав, що Церква має внутрішню духовну автономію, і що його місія — не диктувати догмати, а сприяти єдності та миру в суспільстві, базованому на істинній вірі. Саме тому Перший Вселенський Собор увійшов в історію не як імператорський указ чи політичний акт, а як автентична соборна подія Церкви, скріплена присутністю Святого Духа.

Догматичне значення: єдиносущний Син Божий

Найважливішим богословським і догматичним плодом Першого Вселенського Собору стало прийняття Нікейського Символу віри, в якому Церква соборно сповідувала істину про Божественну природу Ісуса Христа, Сина Божого. У

цьому Символі, що став орієнтиром для всього подальшого християнського богослов'я, було проголошено:

«Єдинородного Сина Божого, що від Отця народжений перед усіма віками, Світло від Світла, Бога істинного від Бога істинного, народженого, нествореного, єдиносущного з Отцем»

(ὁμοούσιος τῷ Πατρί — той, що має одну сутність з Отцем).

Цей вислів ґрунтується на численних новозавітних свідченнях про Божественну природу Ісуса Христа. Зокрема, святий апостол і євангеліст Іван Богослов пише:

«Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» (Ів. 1:1)

Термін «єдиносущний» (ὁμοούσιος) став центральним у богословській боротьбі проти аріанської єресі, яка заперечувала вічну Божественність Сина Божого. Визнаючи Христа єдиносущним Отцю, Церква утвердила істину, що Ісус Христос — не творіння, а вічний Бог, співвічний і рівний Отцю по суті.

«І Слово сталося тілом, і перебувало між нами» (Ів. 1:14) — ці слова втілюють таїнство Боготілення, в якому об'являється як істинна Божественність Христа, так і Його спасенна місія.

У цьому контексті особливо глибоко звучить свідчення святого архієпископа Константинопольського, Григорія Богослова (бл. 329 або 330 – 390):

«Що не прийняте — не спасенне. Він прийняв усе людське, щоб усе обожити».

Цим святий отець підкреслює: лише істинний Бог, Який став істинною людиною, міг дійсно спасти людство. Саме тому догмат про єдиносущність Сина Отцю має не лише богословське, але й сотеріологічне — спасенне — значення.

Варто зазначити, що у 325 році в Нікеї був прийнятий первинний варіант Символу віри, який охоплював істини про Бога-Отця і Бога-Сина. Остаточне ж завершення та доповнення цього Символу — з розділом про Святого Духа — відбулося на Другому Вселенському Соборі у Константинополі в 381 році.

Канонічна спадщина: устрій і порядок

Окрім свого великого догматичного значення, Перший Вселенський Собор у Нікеї залишив Церкві цінну канонічну спадщину, яка вплинула на формування устрою, дисципліни та порядку церковного життя упродовж століть.

Упродовж засідань Собору було ухвалено 20 канонів, що стали першою вселенською кодифікацією норм церковного права.

Ці канони стосувалися, зокрема:

- ієрархічної структури Церкви, включно із визнанням особливого становища єпископів Риму, Александрії та Антіохії, які повинні мати перевагу у своїх регіонах, згідно з древніми звичаями (кан. 6);
- дисциплінарних норм, спрямованих на збереження чистоти церковного служіння та моралі духовенства і мирян (кан. 1–4, 10–15);
- єдиного порядку святкування Пасхи, на противагу локальним розходженням, — на користь дати, обчислюваної за Александрійським пасхалієм (кан. 7);
- прийняття до церковного спілкування тих, хто впав у єресь, але щиро покався, з дотриманням умов духовного випробування (кан. 8, 19).

Особливо важливим було і те, що Собор заклав перші контури митрополичої системи, встановлюючи канонічний порядок підпорядкування єпископів відповідному митрополиту в межах церковної провінції. Це рішення створило передумови для подальшого розвитку соборно-ієрархічної моделі церковного управління, а в подальшій історії — для формування та проголошення Помісних Автокефальних Церков.

У Нікеї також було підкреслено почесність деяких єпископських престолів, зокрема Риму, Александрії та Антіохії. Ця ідея, висловлена в 6-му каноні, лягла в основу майбутньої пентархії — церковного устрою, в якому п'ять стародавніх патріарших престолів (Рим, Константинополь, Александрія, Антіохія, Єрусалим) отримають особливу вагу в церковному управлінні.

«Але все нехай буде добропрстойно і статечно» (1 Кор. 14:40) — ці слова святого апостола Павла стали основоположним принципом канонічного мислення Церкви, який одержав своє соборне вираження на Нікейському Соборі.

Таким чином, канони Першого Вселенського Собору стали основою подальших соборних постанов, а їх чинність зберігається в Православній Церкві донині як частина Святого Передання та діючого канонічного права.

Собор як вияв дії Святого Духа

Перший Вселенський Собор у Нікеї став не лише богословською й канонічною подією, але й глибоким виявом соборного розуму Церкви, який не зводиться до механічного голосування чи адміністративного узгодження позицій. Справжній Собор — це не політичний парламент, а священне зібрання в ім'я Христове, в якому через молитву, смирення, богословське одкровення та духовне досвідчення проявляється присутність і дія Святого Духа.

У цьому полягає унікальна природа соборності: Церква як Тіло Христове у своїх Соборах не вигадує істину, а соборно визнає й підтверджує її, маючи у своїй серцевині духовне керівництво від Бога.

«Бо де двоє чи троє в Ім'я Моє зібрані, там Я серед них» (Мт. 18:20) — ці слова Спасителя стосуються не лише молитовного зібрання, а й найвищого соборного служіння Церкви, коли єпископи, як наступники апостолів, збираються для утвердження істини віри.

Таким чином, авторитет рішень Собору не залежить від сили імператорської влади чи більшості голосів, а від того, що ці рішення були прийняті в єдності з Богом, у душі істинної соборності, і тому залишаються незмінними й чинними у житті Церкви в усі часи.

Святих Отців Собору — вчителі істини і духовні стовпи

Перший Вселенський Собор у Нікеї зібрав 318 єпископів з усіх куточків християнського світу. Це були мужі віри, духовні стовпи Церкви, багато з яких перенесли переслідування, торттури й ув'язнення під час попередніх імператорських гонінь. Їхній духовний авторитет і богословська мудрість стали основою соборних рішень.

Серед найвідоміших учасників Собору:

- святий Миколай, архієпископ Мирлікійський (бл. 270 – бл. 345), чудотворець і ревний оборонець православ'я;
- святий Афанасій Великий (бл. 296 – 373), який на той час був ще дияконом і секретарем патріарха Александрійського Олександра, але вже тоді виявив себе глибоким богословом і незламним захисником віри;

- Олександр Александрійський († 326), патріарх і активний борець проти аріанської єреси;
- багато ісповідників, які мали на тілі сліди ран і кайданів — живих свідків мучеництва за Христа.

Особливо слід зазначити, що в роботі Першого Вселенського Собору брали участь також єпископи та богослови зі Скіфської єпархії, а також з інших церковних утворень на теренах скіфських земель — давніх церковних областей, що виникли ще з кінця I століття і у наступних століттях. Ці єпархії охоплювали значну частину територій сучасної Східної, Південної, а також частково Західної України, адже Скіфська єпархія, за свідченням історичних джерел, могла поширюватися і на західні землі Великої Скіфії, включаючи регіони Північного Причорномор'я та Подунав'я.

Це переконливо підтверджує, що українські землі — через Скіфську єпархію та інші південні єпархії — вже від кінця I століття і надалі, а згодом і в IV столітті, були гармонійно й послідовно інтегровані у Вселенську Церкву. Ці землі жили апостольською традицією, мали своє місце у структурі древньої церковної географії та представників на найвищому рівні церковного соборного життя.

У цьому контексті глибоко і символічно звучать слова святого Василя Великого:

«Хто хоче дізнатися, у що вірити, нехай звернеться до Нікейського Символу».

Сучасне значення: істина у світі релятивізму

Сьогодні, як і в IV столітті, Церква покликана сповідувати істину віри перед обличчям нових духовних і моральних викликів, що загрожують гідності людини, її спасінню та загальному добру. Якщо тоді це була аріанська єресь, що заперечувала Божественну природу Сина Божого, то в наш час ми зіштовхуємося з глобальним боговідступництвом, секуляризмом, філософським релятивізмом, трансгуманізмом та агресивним матеріалізмом.

Особливим викликом для сучасного світу, особливо для України, є неоімперська ідеологія «руського міра» — не лише політична, а й псевдорелігійна доктрина, що зневажає життя, свободу, гідність, культуру та духовну самобутність інших народів. Ця єресь і антилюдська ідеологія, прикриваючись церковною риторикою, поширюється і активно підтримується Російською Православною Церквою, яка служить «духовним» інструментом тоталітарного режиму РФ.

Більше того, структурні підрозділи РПЦ за межами Росії, зокрема так звана Українська Православна Церква Московського патріархату, стали провідниками цієї згубної доктрини на українських землях, підриваючи національну і духовну єдність українського народу, виправдовуючи або замовчуючи російську агресію, і фактично перетворившись на частину гібридної війни проти України і всього цивілізованого світу.

Найбільш трагічним наслідком цієї духовної деградації стало гріхове й злочинне розв'язання Росією війни проти України — війни, яка несе з собою масове вбивство, катування, знущання, нищення, брехню й апостасію, а в основі має заперечення самого християнського вчення про людину як образ Божий.

У цьому контексті Нікейський Собор і його вчення про Ісуса Христа як істинного Бога і істинну людину залишаються не лише історичною подією, а живим богословським джерелом істини, яке дає відповідь на антропологічну, моральну й цивілізаційну кризу.

«І Слово сталося тілом, і перебувало між нами» (Ів. 1:14) — ця євангельська істина свідчить про те, що Бог не залишив людину самотньою в її стражданні, а Сам увійшов у людську історію, щоби спасти, оновити й піднести людське життя.

Ці слова стверджують, що людське життя має справжню цінність лише тоді, коли воно звернене до Бога, коли Христос — у центрі особистості, народу й культури. Саме тому Нікейський Символ віри, сповідуваний Православною Церквою протягом 1700 років, є незаперечною основою духовного опору релятивізму, тоталітаризму, псевдорелігійній ідеології та новітнім формам ересі.

Висновки: спадщина, що формує майбутнє

Перший Вселенський Собор у Нікеї став віховою подією не лише в історії Церкви, а й у становленні її догматичної, канонічної та духовної самосвідомості. Це був не просто богословський форум, а життєдайне явлення соборного розуму Церкви, натхненного дією Святого Духа.

Нікейський Собор став:

- мірилом істини, що відділяє православне вчення від ересі;
- засобом єдності, який об'єднав єпископів, духовенство, богословів і вірних навколо спільного сповідання віри;

- прикладом соборного служіння, у якому виявляється жива природа Церкви — як Тіла Христового.

Через 1700 років Символ віри, проголошений на цьому Соборі, залишається незмінним дороговказом для християнського життя, богослов'я та духовного орієнтиру. Канонічні постанови Собору стали основою церковного права, а дух соборності — зразком відповідального служіння в єдності та істині.

«Пильуйте себе та всієї отари, в якій Святий Дух вас поставив єпископами, щоб пасти Церкву Божу, яку власною кров'ю набув Він» (Дії 20:28) - ці слова святого апостола Павла залишаються закликом до кожного пастиря і кожного вірного в усі часи.

Спадщина Нікейського Собору — це не лише пам'ять про минуле, а форма нашого майбутнього, бо істина Христова є незмінною, соборність — дієвою, а віра — живою.